

Antano Kraujelio atminimui

*Nē keliaudamas slēniū tamsiausiu,
aš nebijosiu, nes Tu drauge būsi.*

Atliepamoji psalmē 22, 1–6

Aš esu Adelė.

Kai gimiau, buvo naktis. Pats gūdžiausias laikas – vidurnaktis. 1970-ieji, gruodžio 27 diena.

Vieta – Utenos rajono miestelis, toks nežymus, kad net vardo minėti neverta. Šimtai tokių miestelių Lietuvoj, kurių vardus užneša laiko smėlis.

Adelės dienoraštis. 1977-ieji.
Pasaka apie gyvačių karalių

Pas babutę vakarais ateidavo kaimynė, sena senučiukė, panaši į nykštukę, veidas susiraukšlėjęs kaip keptas obuolys.

Ji labai mėgo sekti baisias pasakas.

Apie ežero dugne gulintį skenduolį, kuris esąs toks didelis, kad jei keltūsi, išlietų ežerą iš krantų ir žuvys į padebesius išlėktų. Apie žiburinį – griaučius su degančia žvake viduje, jie naktį atsistoja prie lango ir laukia, gal kas pažiūrės, bo žvakelė taip gražiai dega. O kas pažiūrės, tai numirs iš baimės.

Ir apie gyvačių karalių, kuriam prašliaužus medžių išvartos lieka. Jeigu turi baltą skarelę, patiesk ją ant žemės, tada gyvačių karalius padės savo karūną ant jos. Karūną pasiimsi ir žinosi viską, kas darosi pasaulyje.

Viską, kas paslėpta ir uždengta nuo žmogaus akių.

Kaip vytelės linksta liepos ir epušės, dumba žemė – per tamsų mišką atšliaužia gyvačių karalius su švytinčia karūna ant galvos. Sidabriniai žvynai trinasi į nuvirtusius stuobrius ir trupa nuo besirangančių rinkių, atidengdami tamsų, dėmėtą kūną, kurio išvirtusiomis storomis gyslomis pulsuoja juodas kraujas.

Net kaulai šito karaliaus juodi kaip užmirkusios šachtoj anglys, grikši ir girgžda, kai nuo žemės bešliauždamas spiriasi.

– Gal nuvesk vaiką pas daktarą, – susirūpino babutė. – Radau kambary ant stalo miegančią.

– Nėr čia ko, – atšovė dėdžius. – Vaikai šiais laikais visai išpindėjo. Tai miega, tai nemiega. Tai ant stalo, tai po stalu.

– O ką tadu daryt?

– Tegu eina kolorado nuo bulbų rinkti.

Pas daktarą manęs nevedė – dėdžiui atrodė, kad tai bereikalinga prabanga. O į bulvių lauką pati nėjau – pasislėpiau malkinėje. Kas gali būti bjauriau už tas minkštas raudonas lervas, panašias į išsproginėjusius agrastus. Tegu mane primuša, bet jų nerinksiu.

O dėl gyvačių karaliaus babutė pati kalta. Kam įsileidžia į namus kaimynę, kuri pasakoja tokias pasakas? O jeigu imsiu ne tik vaikščioti per miegus, bet ir siusioti į lovą? Arba išsitrauksiu iš stalčiaus peilį ir užlipusi ant aukšto pulsiau ant virvelės kabantį rūkytą kumpį?..

Dėdžius jau ne kartą baudėsi mane lupti. Taip manėsi pagydisięs nuo lunatizmo, bet babutė sulaikydavo.

– Da per maža, – sakydavo. – Palauk. Maž nustos.

Babutei kaimynės pasakos neatrodė baisios, jinai manė, kad ir man taip pat. Laikė mane žiauriu vaiku, tinginčiu dirbti ir nemylinčiu naminių gyvulėlių. Matyt, taip ir buvo. Apsidžiaugdavau tik tada, kai gyvulėlis nugaišdavo ir aš galėdavau surengti iškilmingą laidotuvių ceremoniją su įkapėmis, giesmėmis ir vainikais.

Vakare gulėdavau lovoje ir klausydavausi naujų kaimynės pasakų.

Šįkart apie vidurdienio numirėlius, kurie pasirodo saulei pakilus į zenitą, kai visas pasaulis sustingsta vidurdienio tyloje. Jie išnyra iš niekur, bet visada atsistoja už nugaros, kad galėtų šaltais pirštikauliais suspausti kaklą.

– Sako, kad tai pakaruoklių sielos, – pridūrė kaimynė paslaptinai.

Babutė mezgė ir krutindama lūpas skaičiavo akis, užtat nelabai suprato, ką kaimynė sako.

Bet tada neiškenčiau aš.

– O kodėl joms reikia iš kažkur atsirasti?

Kaimynė pasižiūrėjo į mane, ir jos veidelis dar labiau susiraukšlėjo.

Nieko man neatsakė.

– Kodėl?.. Kodėėė!..

Tuos žodžius beveik išrėčiau, tai ir babutė išgirdo. Padėjo virbalus į šalį. Pasižiūrėjo į kaimynę. Kaimynė – į ją.

Taip ir baigėsi pasakų laikas.

Kaimynė man daugiau jų nebesekė. Po pusmečio numirė – po baisios liūties, audrai laužant medžius ir žuvims skraidant padebesiais. Gyvačių karaliaus nebesapnavau – tik tamsų mišką retsykais.

Kartais tarp juodų kamienų šmėkstelėdavo kažkas balta. Lyg ir skarelė, plevenanti ant ją pagavusios medžio šakos.

O gal kažkieno kauliukas. Spindintis, aštrus.

Gyvačių karalius jį išspjovė, nes negalėjo suvirškinti – dūrė į kepenis, rėmenį kėlė.

Adelės dienoraštis. 1980-ieji.
Velnio ausis virtuvėj

Turiu seną nurudusią tų metų nuotrauką, kurioje matyti senasis miestelio *univermagas*; pirmame aukšte – valgykla ir maisto prekių parduotuvė, antrame – drabužių ir ūkio reikmenų. Gatve su kibiru eina kažkokia moteriškė – apsmukusios treniuginės kelnės po sijonu, virvagaliu perjuosta *fufaika*. O vidury aikštės stūkso šlapdribos nudrengtas reklaminius stendas su užrašu: „Komunizmas – šviesi žmonijos ateitis.“

Aplinkui plyti tokia žiemos nykuma, kad užgelia dantis. Atrodo, lyg visi būtų išmirę ir gyva tik toji moteriškė su kibiru. Vienas Dievas težino, ką ji tame kibire neša, kur eina.

Turbūt ne pas mus.

Pas mus retai kas užaina. Na, pionierių vadovė, kuriai reikia pakviesti dėdžių į pionierių sueigą, kad papasakotų apie savo partizaniškus žygius ir kovą su buržuaziniais nacionalistais. Užsuka brigadininkas priminti babutei, kad ateitų kolūkio sandėlin bulvių perrinkt. Senbernis Karužiokas su aprinta, galvijų lajaus kvapu prašvinkusia *planšetka*, joje nešiodavosi maltą cinamoną, gvazdikėlius ir pipirus, už kuriuos užsiplėsdavo begėdišką kainą ir dėl to jo nė kiek negraužė sąžinė, nes *univermage* gvazdikėlių nenusipirksi.

Babutė pirkdavo – kaipgi apsieisi be šitokių kvapnybių. Ir paskum kepdavo pečiaus orkaitėj pyragus, kurių viršus apibir-

davo pelenais, nes nuo žaizdro, kur degė malkos ir sėdo pelenai, ėjo nemenkas įtrūkis. Atrodė lyg pilkas miltelinis cukrus, tik buvo nesaldus, užtat reikėjo jį nupūsti.

Dar prisimenu juodą radijo tašką. Jis kabojo virtuvėje virš šaldytuvo, tamsiame kampe, tėvas jį vadino *govorilka*. Pradėdavo burgzti šeštą ryto ir nutildavo, rodos, dvyliktą nakties, iškilmingai sugiedojusi „Tarybinę Lietuvą liaudis sukūrė“. O rytais pažadindavo džiugiai sukvykdama: „Prie Nemuno kyyytas išaušo jau ryyy-tas!“

Ir nors buvau girdėjusi, kad radijo imtuvai yra žmonijos progresas ir ateitis, *govorilka* nebuvo panaši į radijo imtuvą, veikiau į velnio ausį, prineštą sieros ir suodžių, prisirinkusią lipnios purvinos drėgmės nuo virtuvės sienų, apmuštų klijuote.

Kadangi virtuvėj niekas neužsibūdavo, nes ji buvo tamsi, drėgna ir nuo užkurto pečiuko daugiau prirūkdavo nei įšildavo, *govorilka* viena sau burgzdavo, dainuodavo, siūsdavo linkėjimus pasveikti, skaitydavo vidurdienio lyriką, komunistų partijos plenumo nutarimus ir radijo pjeses, smerkė juodaodžių diskriminaciją Amerikoje ir dalydavo patarimus sodininkams, kaip naikinti lapsukius ir pjūklelius.

Niekas jos neišjungdavo, nes tam reikėdavo pristumti stalą prie sienos, užlipti ir dar pasistiebt, kad pasiektum kištuką. Taigi *govorilka* nutildavo tik nakčiai. Dar buvo užsičiaupus, kai dingio elektra.

Labai tada buvo nejauku. Kosminė tuštuma.

Adelės dienoraštis. 1982-ieji.

Mirties dėžė po laiptais ir dainuojamieji vedamieji

Palėpės mūsų namuose niekas nevadino palėpe, nes skambėjo labai jau įmantriai ir miesčioniškai. Sakydavom paprastai – lipu „ant aukšto“. Babutei kopėčiomis laiptoti atrodė nesaugu, todėl tėvas padarė laiptelius, kurie nesiūbavo ir neklibėjo. Po jais dar tilpo didelė medinė dėžė su durelėmis – į ją įvarydavo šunį, kai tas nutrūkdavo, nes buvo baisiai piktas ir net manęs į namus neįleisdavo, arba uždarydavo katę, prisirijusią žiurknuodžiais apnuodytų pelių, kad mažiau girdėtusi, kaip rėkia gaišdama. Na, kartais dar kibirą su kolorado vabalais – tiems tai ne daug laiko reikėdavo nusibaigti, nesvarbu, kuo užpils, gazoliu ar verdančiu vandeniu.

Babutė lipdavo ant aukšto dažniausiai tik lašinių arba kumpio atsipjaut – kybojo jie ten tvarkingai, vienoj eilėj, kaip pionieriai rikiuotėj. O aš užsikeberiodavau tada, kai apimdavo, anot Puškino, *chandra* – jausmas, kad gyvenimas nugalėtas ir visi jo džiaugsmas išsemti. Žinoma, sunku tuo patikėti, kai tau tik dvylika. Bet aš tikėjau, kad ir gimti galima senam – Bendžamino Batono istorija tai liudijo.

Taigi kai apimdavo jausmas, kad esi labai sena ir gyvenimas tavęs niekuo nebenustebins, labai tikdavo pabūti ant aukšto, kuriame mėtėsi daugybė nereikalingų daiktų – ištisi archeolo-

giniai sluoksniai, nuo paleolito iki neolito. Man labiausiai patikdavo seni žurnalai, laikraščiai ir knygos – pastarųjų, tiesa, buvo nedaug, dažniausiai seni mokykliniai vadovėliai. Vieną radau net 1963 metų, lapų paraštės pripieštos lyg ir šunų, bet su ragais. Pagalvojau – gal čia tėvo vadovėlis, mokytis jis nelabai stengėsi, bet va nors piešė... vadinasi, netgi jame egzistavo kažkoks kūrybinis pradas, pirminė medžiaga. Nes kitaip iš kur aš tokia protinga būčiau atsiradusi?..

Nukasusi šalin aliumininius lėlių indelius, pamačiau sąsiuvinį juodu aksominiu viršeliu. Jis man pasirodė toks gražus, kad pamaniau – čia bus įamžintos ypatingos mintys. Nupūčiau spalius nuo viršelio, atsiverčiau.

Mėlynu rašalu dailiai surašyti ketureiliai. „Uralo šermukšnelė“, „Parnej tak mnogo cholostych na ulicach Saratova...“, „Govorili mne – nekrasivaja...“ Dainos!

Nusivylusi padėjau į šalį. Nežinojau nė vienos melodijos ir nebuvau mačiusi nė vieno filmo, kuriuose būtų dainuojamos tos dainos. Bet kai nebelauki iš gyvenimo jokių staigmenų, tai gali dainuoti, kaip patinka, sugalvodamas melodiją ir čia pat ją užmiršdamas.

Tam nė senų dainų sąsiuvinio nereikia. Gali paimt bet kokį laikraštį ir dainuot. Kad ir eilutes iš vedamojo. Nesvarbu, kad nieko nesupranti – reikia dainuoti skambiai, ir to užteks. Pradėt rečitatyvu – Visų šalių proletarai, vienykitės!.. – o paskui, kaip išeis.

Apsidairiau. Iš spalių kyšojo pageltusio laikraščio kamputis. Atrodo, „Tiesos“. Išsitraukiau, nupurčiau. Senas, 1965 metų. Kiek padainavau iš pirmojo puslapio – „Didysis komunistas. Frydrichas Engelsas... Su didžia pagarba taria šį vardą darbo žmoonės...“, bet žodžiai buvo labai nuobodūs, tad atsiverčiau paskutinį puslapį.

„Likviduotas banditas. Ilgą laiką Utenos rajone plėšikavo A. Kraujelis. Jis užpuldavo žmones, reikalavo iš kolūkiečių duoklės. Saugumo organai susekė plėšiką. Suimant A. Kraujelis priešinosi ginklu ir per susišaudymą buvo nukautas.“

„Oho“, – pagalvojau.

Plėšikas ir banditas. Ir visai šalia mūsų, galima sakyti, čia pat!.. Kur tai matyta. Tokiais laikais, kai žmonės jau skrenda į kosmosą ir parklupdo neprotingas gamtos stichijas, kad tos būtų nuolankios ir neštų žmonijai naudą, užuot be jokios prasmės niokojusios landšaftą.

Reikia daugiau apie tą plėšiką sužinoti.

Adelės dienoraštis. 1982-ieji.

Babutė tyli, dėdžius pasakoja apie Siaubūną

Bandžiau iškamantinėti babutę, kuri apie Siaubūną tikrai turėjo būti girdėjusi, nes buvo labai sena ir gyveno tame pačiame rajone, kur jisai siautėjo. Babutė svilino vištą virš melsvos dujinės viryklės liepsnelės ir nieko man neatsakė. Tik prikišo vištą taip arti degančių dujų, kad užsiliepsnojo iš geltonos odos kyšantys spaugliai.

– Tada aš dėdžiaus paklausiu, – pasakiau užsigavusi.

O kas daugiau beliko?

Tėvui tokie klausimai nerūpėjo, o mama man dar nesulaukus penkerių išvažiavo į BAM'o statybas, iš kurių taip ir negrižo, nors jos buvo baigtos 1984-aisiais. Dėdžius sakė, kad dar liko nepastatytas Severomuisko tunelis, o jis baisiai ilgas, ilgiausias pasaulyje, tai mama prie jo užtruks.

Ko nepadarysi dėl geležinkelių!.. Dėdžius kaip senas revoliucionierius labai juos idealizavo ir nuolat kalė man, kad jie yra komunizmo švyturys. Ir kad mano mama, pasišventusi geležinkeliams, teisingai padarė.

Toks pasišventimas paprastos moters gyvenimą paverčia hagiografija.

Bet šiaip į BAM'ą reikėjo važiuot babutei, nes tokio į nevilgtį varančio darbštumo dar nebuvo mačiusi. Ankstyvą rytą su

bidonėliu, pakabintu ant dviračio ragų, išbildėdavo pas karvę į ganyklą – žinoma, pėsčiom, nes dviračiu važiuot nemokėjo, jis babutei buvo reikalingas bidonėliui nusivežti. Taigi varydavosi jį žvyrkeliu porą kilometrų.

O karštą vidurdienį, kai daržo žemė degindavo padus kaip ugnikalnio lava, ji tupėdavo ežioje ravėdama pupeles. Vakare viralinė stovėdavo prie didžiojo špižiaus ir kišdavo į jį kiaulines bulves, pagrūsdama kirvakočiu, kad daugiau tilptų. Kai ateidavau su ja pasikalbėti ir sakydavau, kad visa tai yra beprasmiška ir reikia galvoti apie rytdieną ir šviesią ateitį, jinai tik nusibraukdavo varvančią nosį ir sumurmėdavo:

– Man ir šios dienos gana.

Užuoat beprasmiškai ravėjusi runkelius, per tą laiką būtų nutiesusi geležinkelio ruožą nuo Ust Kuto iki Komsomolsko prie Amūro. Arba išraususi tą ilgiausią pasaulyje tunelį.

Kadangi babutei terūpėjo alinantys ūkio darbai, apie Siaubūną paprašiau papasakot dėdžiaus.

Dėdžius sukluso.

– O kam tau? – įtariai į mane pasižiūrėjo.

Paaiškinau, kad radau laikraštį su žinute, kad labai pasipiktinau ir taip toliau.

Dėdžius susimąstė.

– Hmm... – sumurmėjo. – Verčiau būtų nieko nepasakot... bet ne. Jaunajai kartai reikia žinoti visą tiesą, – tarė iškilmingai.

Ir papasakojo.

Visų pirma (tai, žinoma, ir reikėjo įtarti, nes nuo to viskas ir prasideda) – kad jisai buvo kilęs iš buožių šeimos. Ir, žinoma, labai nenorėjo, kad Lietuvoje būtų tarybų valdžia. Tai yra geresnis gyvenimas. Kaip galima nenorėti geresnio gyvenimo – tai mane glumino, bet dėdžius sakė, kad šitaip buvo ir bus per amžius. Vie-

ni norės geresnio gyvenimo, o kiti – nenorės. Žinoma, geresnį gyvenimą reikia suprasti kaip idėjinį kovingą būvį, o ne miesčionišką patogumą, kai drybsai pilvą išvertęs ir čiaumoji rolmopsus.

– Kas tie rolmopsai? – paklausiau dėdžiaus, bet jis tik numojo ranka.

– Et, ką aš žinau, – pasakė. – Aš gi ne buržujus.

Tai jau taip. Ir vis tiek gaila, kad nežinai, kas yra rolmopsai.

– Taigi Siaubūnas kartu su kitais, tokiais kaip jis... – tęsė dėdžius.

– Kokiais? – susidomėjau. – Buvo ir kitų?..

Dėdžius piktai į mane pašnairavo.

– Ar girdi, ką tau sakau, ar ne? – užsirūstinęs tarė. – Ar visai nepasakot?

Aš, aišku, norėjau, kad dėdžius pasakotų – nutilau ir klausiausi, kaip jis su įkarščiu, net rankomis pamostaguodamas, kalba apie Siaubūno piktadarybes – kad žudė nekaltus žmones, plėšė kolūkių turtą ir tyčiojosi iš tarybų valdžios.

– Kaip? – nekantravau sužinoti.

Dėdžius kietai sučiaupė lūpas.

– O ar to, ką pasakiau, tau negana? A?

Pasižiūrėjau į dėdžių.

– Ne, – pasakiau. Ir pridūriau, nes baisiai knietėjo sužinoti: – O tai kodėl jo taip ilgai nepagavo?

Dėdžius atsistojo. Atrodė panašus į akmeninį komunarą. Pasižiūrėjo iš aukštybių ir tarė paminklo balsu:

– Ot tai bjauri mergiūkštė. Ir kas iš tavęs išeis?

Aš nežinojau, kas iš manęs išeis. Tik jaučiau, kad kažkas labai gero. Todėl, nekreipdama dėmesio į akmeninį dėdžiaus balsą, surikau:

– Jis gi buvo vienas. Vienas. O mūsų armija taigi pati geriausia pasaulyje. Tai kodėl jo nepagavo?..

Dėdžius kažkodėl ant manęs supyko ir nieko daugiau nebe-
pasakojo. Todėl man pačiai liko išsiaiškinti tą klausimą – kodėl
geriausia pasauly armija taip ilgai nepagavo vieno bandito.

Iš dėdžiaus sužinojau, kad Papiškiuose yra namas, kuriame
jis slapstėsi nuo budrių tarybinės milicijos akių. Nudžiugau –
ogi visai netoli. Prisikalbinsiu Irką ir su dviračiais nuvažiuosim
pasižiūrėt blogio irštvos.

Irka apie Siaubūną nieko nežinojo, ir kai jai viską papasako-
jau, išpūtė akis.

– Jergau, – pasakė susižavėjusi. – Šem penkti metai!.. Penki
metai iki mano gimimo. Galima sakyti, gyvenom beveik tuo pa-
čiu laiku. Ir nieko nežinojom!..

– Aha, – pritariau. – Apie Čekatilą žinojom, o apie Siaubū-
ną – ne.

– Gal ir jis yra ką suvalgęs? – susidomėjo Irka.

– Kodėl taip manai?

– Juk ne veltui tokia pravardė...

– Aha...

Irka svajingai susimąstė.

– Kaip manai, rasim ten kaulų ir kaukolių?... – su viltimi pa-
siteiravo.

Tiesą pasakius, nieko mes nepešėm. Besitrainiojančias
aplink namą – tokį paprastą, geltoną, labai panašų į kitus kaimo
namus – užmatė kažkokia boba, gyvenanti kaimynystėje. Pa-
sikvietė į svečius, pavaišino arbata ir paklausinėjo – o ką gi jūs
čia, mergytės, dabar darot?.. Iš kur būsit?..

Mes ir pasakėm.

Negalima pasitikėti bobomis, kurios vaišina arbata ir drau-
giškai klausinėja. Visos jos yra šnipės.